

4. Волков Г.Н. Социология науки / Г.Н. Волков. – М. : Мысль, 1968. – С. 278.
5. Голубева Ю.И. Формирование у младших школьников умения задавать вопросы на уроке : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ю.И. Голубева. – Калининград, 2002. – 20 с.
6. Король А.Д. Диалог в образовании: эвристический аспект : науч. пособ. / А.Д. Король. – М. : Эйдос ; Иваново : Юнона, 2009. – 260 с.
7. Лозовая В.И. Формирование познавательной активности школьников / В. Лозовая, Е. Камышанченко. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2000. – 232 с.
8. Меньшикова Е.А. Детские вопросы как проявление познавательной самостоятельности / Е.А. Меньшикова // Мир науки, культуры, образования. – 2007. – С. 103–104.
9. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / Ж. Пиаже. – СПб. : Союз, 1997. – 256 с.
10. Родак И.И. Культивирование вопроса ученика в учебном процессе [Электронный ресурс] / И.И. Родак. – Режим доступа: www.bim-bad.ru/biblioteka/article.
11. Рябченко С.А. Психологические дерминанты авторитарного и диалогического стилей педагогического общения: автореф. дис. ... канд. психол. наук / С.А. Рябченко ; Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена. – СПб., 1995. – 18 с.
12. Соколов В.Н.. Методологические и теоретические основы педагогической эвристики : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / В. Соколов. – Оренбург, 1999. – 46 с.
13. Тряпицына А.П. Организация творческой учебно-познавательной деятельности школьников / Алла Тряпицына. – Ленинград : ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1989. – 92 с.
14. Фрейре Пауло. Педагогіка свободи: етика, демократія і громадянська мужність / Пауло Фрейре [пер. з англ. О. Дем'янчука]. – К. : Академія, 2004. – С. 53.
15. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А.В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
16. Шумакова Н.Б. Возраст вопросов / Н.Б. Шумакова. – М. : Знание, 1990. – 78 с.

МЕЖЕНИНА Л.О.

ОБНОВЛЕННЯ ФУНКЦІЙ КОНТРОЛЮ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

В умовах модернізації освіти, її інтеграції в європейський освітній простір значно зростають вимоги до управлінської діяльності керівників шкіл.

Щоб управляти школою на рівні сучасних вимог, приймати науково обґрунтовані рішення, керівникові потрібна достовірна інформація, яку можна отримати за допомогою контрольної діяльності.

Питання внутрішньошкільного контролю розроблялося вченими Г.І. Горською, Ю.А. Конаржевським, М.Л. Портновим, В.С. Пікельною, В.П. Симоновим, Н.С. Сунцовим, Т.І. Шамовою, Н.А. Шубіним, П.В. Худоминським та ін. Кожен з них дає свої визначення внутрішньошкільного контролю. Н.А. Шубін: “Внутрішньошкільний контроль – це всебічне вивчення й аналіз навчально-виховного процесу в школі з метою координування всієї роботи відповідно до поставлених завдань” [8]. В.С. Пікельна: “Контроль – це перевірка відповідності реального ходу процесу планам, нормам, інструкціям, рішенням” [6].

Дослідник у галузі управління школою О.І. Мармаза поділяє думку Н. Ситенко в тому, що “Контроль – це одна з основних функцій внутрішньошкільного управління, спрямована на одержання інформації про стан навчально-виховного процесу та його результативність. Контроль – це система спостережень і перевірки відповідності процесу функціонування об’єктів прийнятим управлінським рішенням, законам, планам, нормам, стандартам, правилам, наказам тощо; виявлення результатів впливу суб’єкта на об’єкт” [2].

Внутрішньошкільний контроль – вид управлінської діяльності, покликаний виконати роль (функцію) зворотного зв’язку між системою внутрішньошкільного управління й елементами школи як об’єкта управління.

Встановлення й підтримка зворотного зв’язку передбачає:

- розробку й використання стандартів, еталонів, критеріїв, норм оцінювання стану різних підсистем школи;
- визначення сфери дії кожної із цих норм;
- збір інформації про ступінь відповідності об’єктів контролю розробленим нормам;
- аналіз причин виявлених неузгодженостей; пошук шляхів їхнього подолання;
- прийняття відповідних рішень і перевірку їхнього виконання.

Перелік названих дій характеризує окремі процеси контрольної діяльності. Сукупність окремих процесів контрольної діяльності – це загальний процес внутрішньошкільного контролю [1].

У менеджменті контроль визначається як процес співвимірювання фактично досягнутих результатів із запланованими, як процес забезпечення досягнення організацією своїх цілей. Змістовно контроль складається з визначення стандартів, вимірювання результатів, порівняння результатів і стандартів та проведення корекції [3].

Таким чином, на думку більшості авторів, контроль в управлінні навчальним закладом виступає як система управлінських дій з виявлення ходу і результатів навчально-виховного процесу щодо поставлених перед школою завдань.

Однак у рамках сучасної філософії освіти, основне призначення якої пов'язується не стільки з відтворенням існуючих суспільних відносин, скільки з реалізацією потреб суспільства в зміні та розвитку, змінюється характер зворотнього зв'язку між суб'єктом і об'єктом управління. Цей зв'язок передбачає сьогодні не тільки формальну перевірку виконання прийнятих рішень, а й визначення того, якою мірою вони відповідають новим потребам, інтересам, цінностям. Тому змінюється і визначення функції управління: контроль – це процес отримання інформації про зміни зовнішніх і внутрішніх умов функціонування та розвитку навчального закладу, які містять у собі загрозу для реалізації запланованих дій, або дій, що відкривають нові можливості; процес оцінювання роботи навчального закладу, а також виявлення необхідності й організації здійснення її корекції [7].

Звідси і мета контролю в навчальному закладі – виявлення наявності і характеру відхилень в освітньому процесі на основі аналізу цілеспрямовано зібраних даних, а також виявлення можливостей для розвитку передового досвіду питання, що вивчається. Контроль спрямований на надання допомоги конкретному підрозділу навчального закладу або викладачу з урахуванням його індивідуальних якостей.

Функція контролю дає змогу тримати на пульті управління найважливіші питання школи, своєчасно реагувати на відхилення від норми та на негативні явища, знаходити невикористані резерви, підтримувати оптимальне трудове напруження в колективі. А відтак, необхідно розвивати й оновлювати підходи, методи, форми контролюючої діяльності відповідно до вимог демократизації та гуманізації управління сучасною школою [5].

Мета статті – розкрити сучасний погляд на сутність та мету контролю як функції управління навчальним закладом; подати окремі нововведення у системі контрольної діяльності; управлінські дії керівника школи під час контролю, пов'язані з мотивацією вчителя на творчу працю та саморозвиток.

Розглядаючи комплекс нововведень у внутрішньошкільному контролі, зазначимо, що відбувається оновлення концептуальних підстав усіх напрямків контрольної діяльності. Це пов'язано з тим, що в основу сучасної теорії внутрішньошкільного управління покладено ідеї соціального управління, загального менеджменту, теорії систем, кібернетики, теорії інноватики, людиноцентристської гуманістичної орієнтації в роботі з кадрами.

До *нових спрямувань* внутрішньошкільного контролю, загальних для всіх напрямів роботи школи, належать:

– переміщення центру ваги з адміністративного контролю, здійснюваного переважно одноосібно, на колективні форми контрольної діяльності; розширення довіри контролю за рахунок використання таких його форм, як самоконтроль і взаємоконтроль;

– збільшення гласності контролю, знаходження членами загальношкільного колективу права й можливості доступу до контрольної документації;

– підвищення рівня професійної компетентності суб'єктів контролю, насамперед за рахунок делегування контрольних повноважень заступникам директора школи за різними напрямками роботи або профільних кафедр, методичним об'єднанням учителів і т. д.

Новим у змісті контрольної діяльності є прагнення шкіл доповнити перелік традиційних контрольних дій новими, що дають змогу охопити нові функціональні сфери життєдіяльності школи, і відмова від морально застарілих дій.

До *нових видів контрольних дій*, що реалізують зміст контролю, належать:

– розробка стандартів контролю за освітньою підсистемою: моделі випускника школи, моделей результатів освітніх процесів, моделей соціального замовлення, планів функціонування й розвитку школи, їх аналіз і оцінювання;

– розробка стандартів контролю за роботою з кадрами: вимог до рівня професійної кваліфікації, особистісних якостей, стану здоров'я працівників різних підрозділів школи, що доповнюють перелік кваліфікаційних характеристик, їх аналіз і оцінювання;

– розробка стандартів контролю за роботою з контингентом учнів: вимог до контингенту учнів, з яким працює школа на кожному ступені, рівня освітньої підготовленості, психофізіологічних особливостей, здатностей і схильностей; вимог до учнів, що бажають освоювати обраний ними зміст освіти на тому чи іншому рівні складності, їх аналіз і оцінювання;

– розробка стандартів контролю за фінансово-господарською й економічною діяльністю в школі: здійснення розрахунків потреби всіх процесів, що проходять у школі, у ресурсах і умовах, а також відображення цієї потреби в бюджеті школи й бюджетах її підсистем (бюджет виступає в ролі стандарту контролю); здійснення розрахунків вартості інноваційних проєктів, що враховують у договорах із зовнішніми стосовно школи фондами розвитку освіти, які здійснюють забезпечення цих проєктів необхідними умовами й ресурсами (ці розрахунки також є стандартами контролю), їх аналіз та оцінювання [5].

Аналіз *нових організаційних форм і структур контролю* дає змогу помітити перехід контролю “вертикального” в контроль “горизонтальний”, у якому беруть участь як самі педагоги, так і нові колективні й індивідуальні суб'єкти контролю.

Цілком слушним є твердження Ю.А. Конаржевського щодо того, що в загальноосвітній школі “спостерігається перехід від вертикального ієрархічного, загального контролю до контролю “горизонтального”. На його думку, “горизонтальність” зумовлюється участю самих виконавців у внутрішньошкільному контролі. Вчений пояснював, що в поняття “контроль” має вкладатися нове розуміння. Педагогічний контроль – це не просто акт механічної перевірки відповідності нормі, стандарту, а вмотивованість людини працювати якісно, осмислювати мету й завдання діяльності, що приводить до її цілеспрямованості, створення всіх необхідних умов для якісної роботи [4].

Новими колективними й індивідуальними суб'єктами контролю можуть бути: за освітньою системою: рада випускників школи, стратегічний комітет або рада розвитку школи, науково-методична рада тощо; за роботою з кадрами: незалежні атестаційні комісії, керівники кафедр, методичних об'єднань, медико-психолого-педагогічні комісії тощо; за роботою з контингентом учнів: медико-психолого-педагогічний консиліум, атестаційні комісії (створені при методичних об'єднаннях), медична і спеціальна психологічна служба, органи шкільного самоврядування, батьки учнів, внутрішньошкільні фонди розвитку; за фінансово-господарською й економічною діяльністю школи: шкільна рада, заступник директора школи з господарської діяльності, шкільна бухгалтерія, внутрішньо- і позашкільні фонди розвитку освіти, спонсори, юристи, фінансисти.

Під кожний суб'єкт розробляється його функція або роль, яку він виконує у внутрішньошкільному контролі.

У багатьох школах застосовуються такі форми контролю: добровільний взаємний контроль, самоконтроль, громадський огляд знань (при активній участі учнів), творчий звіт “портрет педагога”, який дає змогу не лише представити професійні можливості вчителя, але й розкрити індивідуальні риси особистості, творче мислення і потребу формувати творчу особистість учня.

Оновлюються і методи внутрішньошкільного контролю, серед яких можна виділити: методи моделювання освітніх та інноваційних процесів, рейтингову систему оцінювання знань школярів і роботи вчителя, методики контролю знань на основі ієрархізованої системи тестового контролю, комп'ютерні засоби контролю як за ходом виконання планів школи, так і знань учнів, використання програми “Електронний журнал”, медичні методики діагностики стану здоров'я учнів і працівників школи, методики діагностики їх психічного й морального здоров'я, методики визначення навчальних можливостей у зоні їхнього найближчого розвитку, системи діагностики сформованості особистісних досягнень учнів, рівня їх компетентності, психологічні тести, моніторинг тощо.

Слід зазначити, що процес контролю пов'язаний не тільки з виявленням результатів і стану процесів життєдіяльності навчального закладу, але й з

оцінюванням роботи тих людей, які здійснюють ці процеси. Одним з основних завдань контролю є мотивація працівників до поліпшення результатів трудової діяльності. Контроль покликаний спонукати до усунення існуючих недоліків у роботі вчителів або використання нових можливостей. Однак сама процедура контролю може призвести до сильного напруження і викликати почуття опору. У цих випадках контроль може відіграти демотивуючу роль.

Нами проведено дослідження щодо ставлення вчителів до внутрішньошкільного контролю. Обстеженню підлягало 56 вчителів, які мали різні рівні кваліфікаційні категорії (від спеціаліста до старшого вчителя) та стаж роботи від 5 до 25 років. За допомогою комплексу методів (анкетування, інтерв'ювання, бесіда) виявлялось ставлення вчителів до контролю, їх поведінки (психічний стан) під час проведення контролю та найбільш важливі для вчителів його характеристики. Вивчалися і пропозиції щодо вдосконалення системи внутрішньошкільного контролю.

Аналіз результатів дослідження свідчить, що більшість учителів (89%) розуміють значення й необхідність контролю в навчальному закладі; 86,7% анкетованих учителів віддають перевагу демократичному стилю контролю; у виборі форм контролю віддають перевагу самоконтролю – 64,3%; взаємоконтролю – 21,4%, адміністративному контролю – 14,3%; 57,1% учителів дуже хвилюються під час проведення контролю, 35,7% хвилюються і лише 7,2% ставляться до контролю спокійно. Що стосується показників характеристик контролю, які вчителі вважають найбільш важливими, то серед названих десяти (об'єктивність, компетентність, вимогливість, доброзичливість, гуманність, системність, гласність результатів, гласність строків, глибина, неформальність), перші рангові місця займають: об'єктивність – 100%, доброзичливість – 78,5%, компетентність перевіряючого – 77,1%, вимогливість – 69,8%.

Серед пропозицій щодо вдосконалення системи внутрішньошкільного контролю 32,4% учителів віддають перевагу більш чіткому представленню графіків внутрішньошкільного контролю та дотриманню термінів їх виконання; 67,6% учителів пропонують ширше використовувати методи морального і матеріального стимулювання за наслідками контролю для досягнення високих результатів.

Таким чином, висновки з проведеного дослідження мають спонукати керівника освітнього закладу на дотримання деяких найважливіших умов, які будуть сприяти мотиваційній ролі контролю:

- достовірно оцінювати витрачені вчителями зусилля і результати та заохочувати їх відповідно до цих зусиль;
- забезпечувати незаперечність міри винагороди, що відповідає досягнутому результату;

– підвищувати міру особистих інвестицій (суму зусиль) кожного педагога в роботу колективу, ступінь його впливу на результативність діяльності освітньої установи;

– усіляко залучати педагогів не тільки до виконання своїх професійних обов'язків, але й до управління школою, до прийняття управлінських рішень, що дасть ще більший ефект інвестування;

– розвивати й заохочувати внутрішню мотивацію діяльності, коли вона здійснюється не тільки заради результату і його визнання, оцінки, а заради самого процесу дієвості, коли задоволення дає сама активність і джерело задоволеності перебуває не поза діяльністю, а в ній самій.

Обговорювані нами аспекти управлінської діяльності керівників школи спрямовані на пошук шляхів збереження працездатності педагогів, на підвищення їхнього задоволення професійною діяльністю. Розуміння її мотивів, широкого спектра людських потреб, їхньої значущості дають керівникові змогу вибрати й використати систему мотиваційних факторів, на основі яких він будуватиме й розгортатиме мотиваційну функцію управління.

Висновки. Отже, сучасний етап розвитку освіти, зокрема, школи, потребує у своїй контрольній діяльності не тільки формальної перевірки виконання прийнятих рішень, а й визначення того, якою мірою ці рішення відповідають потребам, що змінилися, інтересам, цінностям, а також того, які управлінські дії під час контролю спонукають співробітників до ефективної роботи.

Подані в статті окремі нововведення у внутрішньошкільному контролі дадуть змогу керівникові школи зрозуміти місце кожного з них у системі контрольної діяльності і відчуті потребу в її оновленні.

Література

1. Буган Ю. Керівництво і контроль за станом навчально-виховної роботи в закладах освіти / Ю. Буган, Г. Свінних, В. Урський // Директор школи. – 2004. – № 38.

2. Управління навчальним закладом : у 2 ч. / [В.В. Григораш, О.М. Касьянова, О.І. Мармаза та ін.]. – Х. : Ранок, 2003. – Ч. II.

3. Григораш В.В. Контроль: що, як і для чого? / В.В. Григораш // Управління школою. – 2006. – № 16–18.

4. Конаржевский Ю.А. Менеджмент и внутришкольное управление / Ю.А. Конаржевский. – М. : Пед. поиск, 2000.

5. Нововведения во внутришкольном управлении / [А.М. Моисеев и др.]. – М., 1998.

6. Пикельная В.С. Теоретические основы управления. Аспект / В.С. Пикельная. – М., 1990.

7. Шамова Т.И. Исследовательский подход в управлении школой / Т.И. Шамова. – М. : Педагогика, 1991.

8. Шубин И.А. Внутришкольный контроль : пособ. для руководителей / И.А. Шубин. – М., 1977.

САЧАВА К.Д.

ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ Й СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАЦЕЛЮБНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Головною метою школи є формування й розвиток високоінтелектуальної, свідомої особистості з громадською позицією, готовою до конкурентного вибору свого місця в житті. У Законі України “Про загальну середню освіту”, в якому визначено завдання загальної середньої освіти, акцентовано увагу на трудовому вихованні, яке спрямовано на формування творчої працелюбною особистості, свідоме ставлення до праці як вищої цінності людини й суспільства.

Серед видів трудової діяльності школярів провідне місце посідає навчальна праця, передумовою успішності якої є навчальна працелюбність. Це особистісна якість учня, що виявляється в: яскраво вираженому позитивно-активному ставленні до навчальної діяльності й що виразно виявляється на поведінковому рівні та на певному етапі особистісного розвитку формується як одна зі стрижневих рис особистості; готовності при виконанні будь-якої навчальної роботи діяти з повною віддачею; здатності тривалий час займатися навчально-пізнавальною діяльністю, а також сприяє формуванню позитивного ставлення школярів до навчальної праці, активізує їхню навчально-пізнавальну діяльність, перешкоджає перевтомі учнів під час навчальних занять тощо. Тому серед великої кількості різноманітних важливих і водночас складних проблем, які постають перед сучасною педагогічною наукою, важливе місце посідає проблема формування навчальної працелюбності підлітків. У формуванні навчальної працелюбності школярів, зокрема виробленні в них умінь навчатися із задоволенням, самостійно набувати та поповнювати свої знання, важливу роль відіграє взаємодія школи із сім'єю. Аналіз наукової літератури свідчить, що в психолого-педагогічних дослідженнях проблема працелюбності школярів розглядається в різних напрямках, зокрема:

1) значення, шляхи та засоби виховання працелюбності й психологічна підготовка до праці (Л.А. Висотіна, М.П. Гуціна, Я.Б. Розинський, В.П. Шершаков, А.А. Смірнов, А.А. Люлінська, Ш.С. Агаєв та інші);

2) зв'язок працелюбності з іншими психологічними процесами і особливостями (І.А. Арямов, Б.М. Теплов, Н.С. Лей та ін.);

3) суть працелюбності і її компоненти (І.Ф. Свадовський, Я.З. Невєрович, М.Дж. Магераммов та ін.).